

ІЄРАРХІЇ ПЕРСОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ПРЕДСТАВНИКІВ РІЗНИХ ПОКОЛІНЬ УКРАЇНЦІВ (НА БАЗІ МАСИВУ ESS 2012 РОКУ)

Статтю присвячено кількісному дослідженню динаміки персональних ціннісних орієнтацій у межах різних поколінь. На основі масиву ESS (шоста хвиля, 2012 р.) автори порівняли ціннісні профілі трьох поколінь українців, що народились у проміжках між 1932-м та 1962-м, 1963-м та 1986-м, 1987-м та 1997-м роками. Отримані результати узгоджуються з висновками попередніх досліджень і вказують на загальну тенденцію до індивідуалізації ціннісних профілів на тлі занепадання важливості колективістичних цінностей в Україні.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, покоління, міжгенераційні відносини, кількісні методи.

Вступ

Вживання терміна «покоління» в нашій повсякденній лексиці має довгу історію. Тривалість покоління зазвичай коливається в межах 25–30 років. Воно слугує певною альтернативою традиційним одиницям виміру часу та має доволі усталений набір контекстів для вживання. Довжину історичної епохи виражають за тим, скільки людських поколінь жили всередині її хронологічних рамок; важливість певного об'єкта культурної спадщини іноді визначають за тим, на скільки поколінь людей поширюється його вплив. Окрім цього, ми, звісно, вимірюємо в поколіннях тривалість свого родоводу.

Проте в останні десятиліття патерн використання концепту «покоління» змінився: дедалі частіше його вживання вказує не на ланку генеалогічного дерева, а на відносно численні соціальні категорії, об'єднуючи всіх людей, народжених упродовж одного часового періоду на певній території, з різними життєвими орієнтирами та різною відмінними світоглядами. Покоління стали сприймати як певні монолітні макросоціальні сутності, як ще один вимір структури соціуму. Цей процес спричинив появу терміна в новому, розширеному наборі контекстів. Особливо помітним цей процес був у риторичі засобів масової інформації, зокрема видань США та країн Західної Європи. Їхні матеріали та сюжети наповнилися нетипово великим розмаїттям генераційної термінології: слова та словосполучення на кшталт «покоління Х», «покоління Z», «покоління Я» та «міленіали» фігурували в новинних заголовках, статтях та навіть на обкладинках журналу «Time». Концепт покоління часто використовують для

спрощення медіа-дискурсу, інтерпретації комплексного нарративу в більш лаконічний та компактний спосіб, наприклад: «Покоління Х повинне врятувати США від міленіалів» [8] або «Міленіали хотіли б жити в часи бебі-бумерів» [5].

Наскільки виправданою є така диференціація суспільства? Наскільки значними насправді є відмінності між міленіалами та бебі-бумерами? Між людьми, народженими двадцять і сорок років тому? У чому природа цих відмінностей? Хорошим способом проілюструвати цю різницю є аналіз ціннісних ієрархій у межах різних поколінь, інакше кажучи, визначення, які саме цінності члени різних поколінь вважають більш або менш важливими. Саме ціннісні та світоглядні відмінності сьогодні становлять невідокремну частину дискурсу «покоління як основи суспільної структури» («еґоїстичне покоління» [16], «щедре покоління» [4], «консервативне покоління» [20] тощо). Адже цінності інформують наше бачення світу і себе в ньому, визначають конфігурацію культурно важливих концептів («успіх», «щастя», «багатство», «рівність» тощо), регулюють цілепокладання та в цій якості направляють соціалізацію. Цінності, згідно зі Шварцом [27], становлять мотиваційний базис для поведінки індивідів, слугуючи основним дороговказом для їхніх дій, тому, визначивши ступені прихильності індивідів до тих чи тих цінностей, систематизувавши їх у ціннісні профілі та порівнявши останні міжгенераційно, можна отримати досить чітку картину щодо рівня відмінності представників і представниць різних поколінь, їхніх світоглядів та основних мотиваторів. У своїй роботі ми порівнюємо цінності трьох поколінь українців та українок із метою відстежити

закономірності змін українського суспільства, відображених у аксіологічних пріоритетах.

Взаємозв'язок покоління та ціннісних орієнтацій у рамках соціальних наук

Покоління: від категорії спорідненості до макросоціального конструкта

Сьогодні покоління (або вікова когорта) є одним із ключових соціологічних конструктів, який уже понад століття впливає на зміст наукового дискурсу. Проте, щоб зрозуміти, звідки походить його вплив, варто звернути увагу на тривалу історію становлення цього поняття. Згідно з Робертом Водем, словникове визначення терміна в другій половині XIX ст. було таким: «Покоління – це всі люди, що жили в приблизно один і той самий час» [32, р. 203]. Проте ідея поколінь була частиною європейської культури значно раніше, ніж два століття тому. Застосування концепту можна знайти і в античній грецькій поезії та історіографії, і у Старому Заповіті [9, р. 274]. Проте в цих джерелах термін вживається в так званому біологічному контексті, позначаючи відносини спорідненості між батьками та їхніми нащадками в межах одного роду, наприклад, при описі генеалогічних дерев. Отже, ідея поколінь на той час не мала смислової прив'язки до будь-яких суспільних процесів макрорівня.

Найпопулярніше сучасне визначення поняття наведено в Оксфордському словнику: покоління – це «сукупність людей, у сім'ї, групі або країні, які народились у приблизно один і той самий час... це період тривалістю приблизно тридцять років, протягом якого новонароджені діти дорослішають та народжують власних дітей» [22, р. 307]. Отже, покоління є концептом, який розподіляє людей на окремі когорти виключно за принципом дати народження і, відповідно, віку. Але ці люди більше не належать лише до одного роду, як це було за античності. Наприклад, у США до покоління бебі-бумерів, згідно з офіційним визначенням Бюро перепису населення, належать усі особи, народжені в часовому проміжку між серединою 1946 р. та серединою 1964 р. [6, р. 2]. Отже, сьогодні термін може вживатися не лише у вузькій, біологічній інтерпретації, але й репрезентувати сукупність людей, яка 2012 року налічувала 76 мільйонів осіб (історична інтерпретація терміна) [6, р. 16].

Еволюція поняття «покоління», що призвела до його двоякого тлумачення, розпочалася в першій половині XIX ст. в Західній Європі. Згідно з Р. Водем, саме тоді це поняття почало

відходити від своєї традиційної, суто біологічної інтерпретації і все частіше стало виконувати роль означення не просто сукупності індивідів, яка містить усіх людей на одному рівні родового дерева, але й усіх людей, народжених у приблизно однаковий час на певній території. Тоді таке вживання терміна було покликане підкреслити дихотомію між старшим поколінням та молоддю [32, р. 204]. Так розпочалася популяризація історичної інтерпретації поняття «покоління».

Яскравим прикладом утілення нового підходу до концептуалізації поколінь є праця Огюста Конта [9, р. 275]. Конт прагнув використати покоління для обґрунтування своєї теорії суспільного прогресу. Він установив взаємозв'язок між темпом прогресу та ритмом зміни поколінь, стверджуючи, що якщо середня тривалість життя населення зростатиме, сповільнюючи плинність поколінь у суспільстві, то темп суспільного прогресу знизиться, та навпаки, якщо швидкість зміни поколінь зросте, то темп прогресу збільшиться, адже консерватизм старшого покоління матиме обмежувальний вплив на молодь протягом коротшого періоду часу, що стимулюватиме темп культурної інновації [9, р. 277].

У термінах покоління став розглядатися і хід людської історії. Із поширенням «генераційної свідомості» [32, р. 204] стала більш впливовою ідея сприйняття історичної структури як переривчастої й інтервальної на протигагу суцільній та плавній. Обґрунтовували такий підхід на прикладі подій у Франції протягом 1789–1871 рр., які були позначені чергуванням революцій і реставрацій. Опис механіки подій зводився до протиставлення молоді на чолі нових, прогресивних ідей та культурного оновлення зі старшим поколінням, яке уособлювало «минуле в теперішньому, перешкоду на шляху до прогресу та змін» [32, р. 204]. Наслідком поширення такого наукового дискурсу стало те, що під вплив теорій молодіжного повстання та «ідеології молоді» потрапили багато провідних європейських інтелектуалів XX ст. [32, р. 205].

Фундатором розгляду концепту покоління як соціологічного феномену [23, р. 481] вважають Карла Маннгейма, автора есе «Проблема покоління», у якому він виклав два підходи до концептуалізації покоління: позитивістський та романтично-історичний. Маннгейм симпатизував останньому підходові [23, р. 487], оскільки, на його думку, людей, що належать до одного покоління, об'єднує не спільна дата чи період із дат народження, а спільність історичних та соціальних умов, які характеризують певний часовий період. Ці умови накладають відбиток на всіх

представників(-ць) певної вікової когорти, чинячи вплив на формування їхнього світогляду, та споріднюють їх як представників і представниць одного покоління. Така обставина робить покоління соціологічно важливим феноменом [18, р. 298].

Маннгейм розглядав покоління як певний тип соціального розташування, яке зумовлює схильність до характерних досвідів, поведінки та способів мислення. Локація індивіда в генераційному вимірі дозволяла одразу зробити низку припущень щодо потенційного набору досвідів, які той міг зазнати, та, відповідно, довідатися діапазон його можливих поглядів і дій, схильність до яких мали б спонукати такі досвіди (особливо, якщо їх пережито в так звані формаційні, тобто молоді роки). За Маннгеймом, покоління визначало соціальне розташування індивіда подібно до класу, однак якщо існування класової локації базувалося на змінній економічній і владній структурі суспільства, то генераційна локація ґрунтувалася на біологічному ритмі людського існування [18, р. 291].

Завдяки роботі Маннгейма вплив покоління на інтерпретацію процесу людського розвитку зростає. Вільям Страусс та Ніл Хоув розташували покоління в самому центрі своєї теорії циклічного історичного процесу. У книзі «Покоління: Історія майбутнього Америки з 1584 до 2069» вони стверджують, що історія США є підпорядкованою так званому генераційному циклові та може бути проінтерпретована через динаміку міжгенераційних відносин [29, р. 8]. Завдяки гіпотезі циклічності зміни поколінь Страусс та Хоув здатні не лише запропонувати пояснення для послідовності минулих історичних подій, але й надати прогноз майбутнього для американської нації.

Належність до одного покоління співавтори концептуалізують як спільність «вікової локації» [29, р. 34]. На їхню думку, кожне покоління позначене специфічним колективним способом мислення, що чинить вплив на всіх представниць(-ків) цього покоління. За цим критерієм покоління поділяють на чотири типи: ідеалістичні, реакційні, громадянські та адаптивні. Кожному з цих чотирьох типів відповідають чотири історичні стадії – чотири «повороти», які разом утворюють замкнене коло: ера пробудження, внутрішньокерована ера, ера кризи та зовнішньокерована ера [29, р. 76]. Тривалість кожного часового циклу становить близько 80 років.

Важливо згадати про ще один чинник, який великою мірою впливає на форму взаємодії поколінь та загострює згаданий вище фактор протиріч між ціннісними орієнтаціями представників і представниць суміжних поколінь. Йдеться

про владний дисбаланс – явище нерівномірності доступу представників(-ць) різних поколінь до одних і тих самих ресурсів та соціальних статусів.

Цю тему вдало висвітлила американська дослідниця Ліліан Троль, яка артикулювала чотири схеми владних відносин, що можуть виникнути за умови співіснування представників(-ць) чотирьох різних поколінь усередині однієї родини. Перша – це «влада патріарха», коли найвища влада належить найстаршому поколінню. Друга – владна гомогенність, за якої «батьки, діди та прадіди є практично рівними в статусі та владі». У третій схемі друге та третє покоління (батьки та їхні батьки) мають надлишок влади за рахунок «відносно безвладного» першого та четвертого поколінь. І, нарешті, в четвертій моделі відбувається «біфуркація владного градієнта», за якої третє покоління домінує над четвертим (наймолодшим), а друге покоління домінує над четвертим – найстаршим [31, р. 207].

Цей владний наратив у розгляді поколінь органічно доповнює та розширює Неріна Янсен, яка, ведучи мову про протистояння, наявне в динаміці міжгенераційних відносин, пропонує власну гіпотезу щодо схеми владного градієнта, який ці відносини скеровує. На відміну від Троль, дослідниця використовує соціоісторичне визначення покоління [10, р. 91].

На думку Янсен, суспільство складається з п'яти поколінь: діти, молодь, «покоління ініціації», «покоління домінації» та літні. Внесок дітей та літніх людей до соціальної структури є мінімальним, активними компонентами соціальної структури є інші три покоління. Під поколінням домінування маються на увазі особи, що займають важливі соціальні позиції та є лідерами суспільства. Саме представники(-ці) цього покоління диктують свій світогляд решті суспільства. «Покоління ініціації» перебуває між молоддю та поколінням домінування, і його назва походить від ініціювання соціальних змін, яких його представники(-ці) (і частково молодь) досягають через антагонізм із поколінням домінування та боротьбу за важливі суспільні позиції [10, р. 95].

Отже, розширення способів концептуалізації «покоління» та популяризація «історичного» бачення терміна відбулася тому, що для багатьох дослідників і дослідниць він зарекомендував себе дієвим теоретичним конструктом у пошуку способу описати соціальну структуру та її динаміку та навіть запропонувати поглянути під новим кутом зору на вивчення світової історії. Крім того, згадані в цьому розділі теоретичні моделі, що класифікують і стратифікують різні

покоління та вводять у відносини між ними владний градієнт, пропонують пояснення тих трендів у міжгенераційній взаємодії, до яких сьогодні привертають увагу багато ЗМІ.

Концептуалізація та вимірювання цінностей у соціальних науках

Соціальні науки давно цікавляться цінностями індивідів і груп. Згідно з визначенням Енциклопедії соціології видання Блеквелл, цінності репрезентують вірування та ідеали, що впливають на наявність преференцій до тих чи інших дій як на індивідуальному, так і на колективному рівні. Це уявлення щодо того, що є «добрим» і бажаним для досягнення щастя [30, р. 5176]. Основне завдання соціологічної науки у вивченні ціннісних орієнтацій індивідів – дізнатися їхнє походження як складової соціального індивіда, а також описати механізми їхнього поширення та закономірності в процесах зміни їхньої структури [24, р. 1].

Підсумовуючи результати ціннісних досліджень, Арнольд Роуз виділив чотири їхні найважливіші характеристики, розроблені вченими в царині соціології. По-перше, цінності мають соціальне походження й відіграють визначальну роль у спрямуванні та організації людської поведінки. Індивіди в абсолютній більшості не виробляють свої цінності самостійно – вони переймають їх від зовнішнього оточення через соціальну взаємодію (процес соціалізації). Завдяки їй людина дізнається про очікування щодо її поведінки з боку інших людей, що вже є носіями певної культури, а також цінностей і «смислів», які ця культура містить [24, р. 5].

По-друге, цінності є усвідомленими (експліцитними) або неусвідомленими (імпліцитними). Індивід може не здогадуватися про існування в нього певних цінностей або підсвідомо опиратися визнанню їхньої наявності, однак соціологи(-ні) та антропологи(-ні) змогли довести, що приховані цінності існують [24, р. 7]. Із цієї особливості цінностей випливає їхній третій аспект: будь-який соціальний агент – індивід, група чи суспільство – може водночас дотримуватися двох цінностей, що протирічать одна одній. Четвертою ключовою характеристикою цінностей, названою Роузом, є те, що різні цінності мають різний ступінь впливу на поведінку людини. Саме через це виявити деякі цінності складніше за інші, що призводить до потреби в розробці більш чутливих вимірювальних технік [24, р. 8]. Такі ціннісні властивості дають змогу припустити, що

використання цього конструкта може бути плідним у пошуку пояснень особливостей міжгенераційної взаємодії, адже в останній індивіди керуються своїми ціннісними орієнтаціями (сукупностями окремих цінностей).

Багатовимірні дослідження цінностей

Соціальні дослідники та дослідниці зробили багато спроб систематизувати всю сукупність цінностей, які існують чи існували в межах величезної кількості людських культур. Найбільш загальна класифікація цінностей розділяє їх на дві підгрупи: цінності особистості та цінності суспільства або окремих соціальних груп (які ще називають культурними цінностями) [1, с. 5]. Найпопулярнішими теоріями організації структури культурних цінностей є концепції авторства Гірта Хофстеде, Рональда Інглехарта та Шалом Шварца.

Модель цінностей Г. Хофстеде: квіти, букети, сади

Гірт Хофстеде розробив свою типологію ціннісних вимірів, працюючи в компанії «ІВМ». Для цього він проаналізував дані близько 88 тисяч працівників(-ць) «ІВМ», серед яких були вихідці з понад сімдесяти країн¹ [21, р. 167]. У результаті аналізу цього масиву емпіричних даних учений сформулював чотири крос-культурно валідизованих ціннісних виміри, які пізніше, у співпраці з Майклом Бондом, доповнив п'ятим [12, р. 286]. Цими вимірами стали:

1) індивідуалізм (Individualism/Collectivism, IND-COL) – рівень відособлення, пріоритизації особистих інтересів на противагу почуттям групової належності і високої лояльності до ін-групи;

2) владна відстань (Power Distance, PD) – сприйняття нерівності в розподілі влади між інституціями та організаціями;

3) уникнення невизначеності (Uncertainty Avoidance, UA) – рівень відчуття суспільством загрози з боку непевних ситуацій та бажання їх уникнути через зменшення толерантності до девіації та віру в абсолютні істини;

4) маскуліність (Masculinity/Femininity, MASFEM) – міра домінантності в культурі цінностей матеріалізму, досягнення, героїзму, незламності та інших так званих «маскулінних» рис у порівнянні зі скромністю, увагою до захисту слабких та підтримки міжособистісних зв'язків («фемінні» риси);

¹ Для фінальної вибірки використано тільки дані представників і представниць сорока націй.

5) орієнтація на майбутнє (Long vs. Short Term Time Orientation) – міра віддзеркалення п'яти суспільними цінностями довго- чи короткострокової перспективи.

Концепції Хофстеде закидали надмірну спрощеність способу концептуалізації культури за допомогою всього п'яти вимірів, ігнорування гетерогенності культури всередині країни та непристосованість культурних вимірів науковця до опису плинності культури з часом [12, р. 286]. Справді, учений розглядав культури як надзвичайно стабільні феномени, особливо на рівні націй. На його думку, сформовані ним ціннісні категорії, які на момент свого створення базувалися на емпіричних даних, зібраних у 70-х роках ХХ ст. в межах однієї вибірки персоналу однієї транснаціональної компанії, не повинні втрачати своєї валідності з часом, оскільки національні культури є стабільними від покоління до покоління [25]. Також науковця часто критикували за

У 1997 р. для вимірювання процесу такого ціннісного зсуву Інглехарт створив індекс постматеріалізму, який мав дванадцять складових (див. табл.). Вони вимірювали, які саме заходи та якого напрямку політику індивід вважає пріоритетною та бажаною для своєї країни. На цих показниках учений базував рівень віддання переваги суспільством матеріалістичним та постматеріалістичним цінностям [14, р. 292]. Пізніше, у 2000 р., спільно з В. Бейкером, Інглехарт на основі складників свого постматеріалістичного індексу організував людські цінності навколо двох вимірів – «традиційні – секулярно-раціональні цінності» та «цінності виживання – цінності самовизначення». Таку систематизацію він згодом використав для проведення досліджень у рамках Світового дослідження цінностей (World Values Survey) – наукової ініціативи, започаткованої Інглехартом у 1981 р. [15, р. 24].

Таблиця. Складники Інглехартового індексу постматеріалізму

Матеріалістичні виміри		Нематеріалістичні виміри	
A	Підтримка порядку в країні	B	Надання народу більше права голосу в рішеннях уряду
C	Боротьба з підвищенням цін	D	Захист свободи слова
E	Підтримка високого темпу економічного зростання	G	Надання людям права голосу в місцевих питаннях та на робочих місцях
F	Підтримка обороноздатності країни	H	Намагання зробити міста й села охайнішими
I	Підтримка економічної стабільності	K	Рух у напрямку більш дружнього суспільства
J	Боротьба зі злочинністю	L	Рух до суспільства, де ідеї цінують більше за гроші

те, що він у своєму дослідженні як культурні одиниці розглядає нації, адже пізніші дослідження підтвердили, що єдина культура може зазнавати фрагментації національними кордонами [11].

Р. Інглехарт та динаміка цінностей

На протигагу Хофстеде, концепція Рональда Інглехарта була першочергово сфокусована якраз на дослідженні культурних трансформацій. Головною тезою Інглехарта, висловленою ним у книзі «Тиха революція», є твердження, що в західних суспільствах (які є більш економічно просунутими через вищий рівень індустріалізації) відбувається зміна усталених ціннісних орієнтацій у напрямку від матеріалістичних до постматеріалістичних. Через те, що матеріальна забезпеченість населення розвинутих країн значно зросла і задоволення найбільш базових потреб вони стали сприймати як належне, почало відбуватися зміщення наголосу з традиційних цінностей економічного та матеріального добробуту на цінності секуляризму, самовизначення, рівних прав та свобод [33, р. 893].

Вимірювання та зіставлення ціннісних ієрархій: теорія універсальних цінностей Шалом Шварца

Свою структуру культурних цінностей Шварц представив у 2006 р., значно пізніше за праці Хофстеде та Інглехарта у відповідній науковій царині. Утім, розробка самої концепції була тривалим процесом, і її початком можна вважати 1980-ті, коли в ранніх працях Шварца та співавторів з'явилися перші спроби крос-культурних узагальнень структурної організації цінностей людини, що нині мають форму більш масштабних теоретичних фреймів. Шварц вважає свою концепцію більш комплексною за їхні доробки [26, р. 138] та стверджує, що вона дає змогу отримати більш точну характеристику різних культурних спільнот.

За Шварцом, є сім культурних ціннісних конструктів, організованих уздовж трьох ціннісних осей. Перша вісь контрастує рівень інтегрованості та автономії («embeddedness vs. autonomy») всередині певної культури. Автономію поділено на два види: інтелектуальну та афективну («intellectual» and «affective»). Друга

вісь протиставляє егалітаризм та ієрархізм («egalitarianism vs. hierarchy»), а третя – конформність із владністю («harmony vs. mastery») [26, р. 141]. За цими сімома критеріями Шварц розділив національні культури світу на сім культурних регіонів: Західноєвропейський, Східноєвропейський, Латиноамериканський, Англомовний, Африканський та Середньосхідний, Південноазійський і Конфуціанський [26, р. 157].

Під час тестування ціннісної структури культурного рівня Шварц спирався на власні емпіричні дослідження, на базі яких він розробив теорію універсальних базових цінностей індивідуального рівня, яка також здобула широке академічне визнання, а крос-культурна валідність ціннісної методології була підтверджена численними дослідженнями [13, р. 91].

Шварц ділить індивідуальні ціннісні ієрархії всередині будь-якої культури на десять мотиваційно відмінних складових: Гедонізм, Стимуляція, Самостійність, Влада, Досягнення, Безпека, Традиційність, Конформність, Доброзичливість, Універсалізм [3, с. 33]. Ці цінності, як і набір із семи культурних, без проміжків заповнюють простір кругового континууму, що контрастує відмінні за своєю мотиваційною складовою цінності, розміщуючи їх уздовж осі на різних її кінцях [7, р. 138].

Шварц операціоналізує індивідуальну ціннісну ієрархію за допомогою Портретного опитника цінностей (Portrait Value Questionnaire), який містить 21 запитання та є частиною Європейського соціологічного дослідження (European Social Survey) – крос-національного моніторингового порівняльного проекту, що охоплює репрезентативні вибірки населення понад двадцяти країн Європи.

На основі Шварцової методології вимірювання універсальних цінностей індивідуального рівня було висунуто три робочі гіпотези:

Гіпотеза № 1: існують статистично значущі відмінності між ціннісними ієрархіями різних поколінь українців та українок.

Гіпотеза № 2: чим молодше покоління, тим більшу важливість воно надає цінностям індивідуалізму.

Гіпотеза № 3: чим старше покоління, тим більшу важливість воно надає цінностям консерватизму.

Методи

Структура вибірки

Український підрозділ інтегрованого масиву ESS шостої хвилі містить 2178 кейсів. Серед них 63,3 % опитаних ідентифікували себе як жінки

і 36,7 % – як чоловіки. 54,8 % респондентів та респонденток удома найбільше спілкуються українською, 44,4 % – російською. За найвищим досягнутим освітнім ступенем майже 60 % вибірки склали особи, належні до трьох найпоширеніших категорій: неповна вища освіта (молодший спеціаліст) – 23,8 %, повна вища освіта (спеціаліст) – 17,7 % та повна середня освіта – 17,6 %.

Вимірювання розбіжностей в індивідуальних ціннісних профілях різних поколінь українського населення на базі масиву ESS (2012 р.)

Основою для операціоналізації міжгенераційної розбіжності в ціннісних профілях у межах цієї статті є людські цінності, а точніше, різниця в ієрархіях персональних цінностей представників і представниць різних поколінь українців та українок. Аналіз цінностей є ефективним методом характеристики як окремих індивідів, так і цілих суспільств. Він здатний допомогти емпірично зобразити явище розриву між світоглядами різних поколінь та описати його в кількісних показниках. Вимірювання величини розриву за допомогою коефіцієнтів ціннісних змінних дасть змогу оцінити схожість або відмінність генералізованих типів світогляду, притаманних цим поколінням. Таким чином буде продемонстровано, по-перше, особливості системи ціннісних координат трьох найчисленніших на сьогодні поколінь українок та українців і, по-друге, показано ступінь сумісності їхніх ціннісних профілів: наскільки значною є міжпоколіннева різниця між ними. Така методика має багату історію успішного застосування в дослідницькій практиці [17; 19; 28].

Для вимірювання індивідуальних ціннісних профілів українського населення в процесі перевірки дослідницьких гіпотез буде використано дані шостої хвилі ESS, бо саме вона містить найбільш актуальне вимірювання ціннісних орієнтацій українців та українок, здійснене в рамках дослідницької програми. Польовий етап дослідження провів Інститут соціології НАН України. Частка відповідей (response rate) становила 59,1 %. Всього було опитано 2178 респонденток і респондентів віком від 15 років за допомогою методу багатоступеневої стратифікованої та кластеризованої вибірки. Похибка цієї вибірки у представленні відсотка об'єктів із певною властивістю становила не більше ніж 2,1 % за довірчого інтервалу 0,95.

Масив даних отримано через веб-сайт Європейського соціального дослідження (www.europeansocialsurvey.org). Статистичний аналіз

виконано за допомогою програми IBM SPSS. Перед початком аналізу здійснено зважування даних за змінною *pspweight*, яка корегує масив на предмет вибіркової похибки (пов'язаної з вимірюванням відносно малої частки населення) та похибки відсутності відповіді (пов'язаної з систематичною недорепрезентацією або надмірною репрезентацією респондентів(-ок) із певними характеристиками). Також використано синтаксис для перекодування 21 ціннісної змінної, які відповідали 21 запитанню в Портретному опитнику цінностей, на десять ціннісних індексів другого порядку (універсальні цінності за Шварцом), чотирьох ціннісних індексів третього порядку (Консерватизм; Інновації; Орієнтація на інших; Орієнтація на себе) та двох ціннісних індексів четвертого порядку (ціннісних вимірів (осей): Збереження-Відкритість до змін та Самоствердження-Самотрансцендентність, відповідно до ціннісної таксономії Шварца). Додатково згенеровано десять «центрованих» ціннісних індексів другого порядку, які відображали ієрархію відносної важливості різних ціннісних змінних для конкретного респондента(-ки) і усували похибку індивідуальних особливостей у відповідях (схильність занижувати чи завищувати свої оцінки) [3, с. 33].

Наступним кроком було перекодування змінної *agea* (вік особи: кількість повних років) на так звану «генераційну» змінну, яка набувала трьох значень. Вони охоплювали три різні вікові когорти українців та українок. До першої входили респонденти(-ки), які на момент опитування мали від 15 до 25 років, близько 21 року в середньому ($N = 395$). До другої когорти ввійшли особи віком від 26 до 50 років, її середній вік становив 38 років ($N = 956$). Третя охоплювала респондентів і респонденток віком від 51 до 80 років, середнє значення кількості повних років у цій когорті – 62,8 ($N = 776$). Брати до уваги представників і представниць покоління, старшого 80 років, не було доцільним через недостатньо високу для отримання статистично значущих показників кількість учасників та учасниць цієї когорти в обраному масиві.

Внаслідок такої регламентації до першого покоління потрапили особи, народжені між 1987-м та 1997-м роками, чиє дитинство, а отже, й період первинної соціалізації та інтерналізації персональних цінностей, припали на ранні роки української незалежності, які були позначені процесами перебудови та реорганізації соціальних інституцій під нові геополітичні реалії, а також значною економічною нестабільністю.

Проте, на відміну від своїх батьків, вони вросли в середовищі з функціонуючими демократичними інститутами, змогою виражати широкий спектр політичних уподобань та кардинально спрощеним доступом до інформації через поширення Всесвітньої мережі та мобільних гаджетів [8].

До другого покоління потрапили особи, народжені між 1963-м та 1986-м роками. Дитинство типової представниці чи представника цієї підвибірки припало на епоху СРСР керівництва Л. Брежнєва, яку характеризують як «застій», період стабільності в соціальному та політичному планах, – принаймні в контрасті з «пострадянським» періодом. Молоді роки цього покоління припали на період політичної лібералізації, раптової економічної скрути та різких світоглядних трансформацій; було задекларовано скасування цензури та навіть здійснено перші кроки на шляху до відродження економічного інституту приватного підприємництва. «Залізну завісу» між західним і радянським світами після тривалого процесу ослаблення було зруйновано цілковито разом із розпадом СРСР, що призвело до поширення на пострадянську територію нових культурних зразків та ідей.

До третього покоління ввійшли народжені між 1932-м та 1962-м роками. Це люди, чиє дитинство припало на час Другої світової війни та період повоєнної відбудови СРСР (у масиві ESS понад 70 % цієї підвибірки народилися після завершення війни). Для пришвидшення відновлення економічного потенціалу держави в поствоєнних умовах робився наголос на колективних зусиллях та об'єднанні окремих індивідів заради досягнення спільної мети. Поширеними були метафори дружби між народами, єднальної спорідненості та однаковості. Держава гарантувала спокій та дбала про завтрашній день своїх громадян. Водночас представники та представниці цього покоління дорослішали та дізнавалися про світ, перебуваючи за «залізною завісою», практично ізольовані від впливу будь-яких зовнішніх ідей, несумісних із політичним курсом країни. Культурний простір країни організовувався із врахуванням політичних потреб, із ретельним відбором літературних та кінематографічних зразків для формування інтелектуального клімату радянського споживача.

Частка відповідей для всього «ціннісного» розділу анкети ESS у 2012 р. становила 92 %, тобто 2007 респондентів і респонденток відповіли на кожне з 21 запитання Шварцового Портретного опитника цінностей. Почнемо

зі змалювання ціннісного портрета середньостатистичного українця або українки на основі агрегації даних із цих анкет. Найважливішими цінностями для такої людини (в порядку спадання важливості) є Безпека, Доброзичливість, Універсалізм та Конформність, тоді як найменший пріоритет надається (в порядку зростання важливості) Стимуляції, Гедонізму, Досягненню та Владі. Цей набір пріоритетів характерний для суспільства, в якому популярність консервативних поглядів та дорожіння традиційним суспільним ладом поєднуються з фокусом на добробут свого оточення та прагненням підтримувати з ним дружні стосунки (див. Додаток, табл. 1; 2).

Розподіливши населення на згадані вище генераційні підкатегорії, отримавши описові статистики ціннісних змінних для кожного покоління окремо (див. Додаток, табл. 3–5) та порівнявши їх між собою, можемо спостерігати чіткий односторонній тренд для всіх чотирьох індексів третього порядку (див. рисунок). Що вищий середній вік покоління, то більше зростають у важливості цінності Традиційності, Конформності, Універсалізму, Доброзичливості та Безпеки, які складають індекси Орієнтації на інших (Колективізм) та Консерватизму. Натомість індекси Інновації та Орієнтації на себе (Індивідуалізм), які вміщують цінності Самостійності, Влади, Досягнення, Стимуляції та Гедонізму, демонструють зворотну залежність: вони є найвищими серед наймолодшого покоління, після чого спостерігається послідовний спад їхніх коефіцієнтів.

Отримані кількісні дані є підставою припустити, що відмінності в ціннісних профілях різних вікових когорт українців та українок є істотними та статистично значущими (тобто існують у всій сукупності українського суспільства, а не тільки в межах вибірки дослідження ESS). Перевірити це припущення допоможуть критерій Пірсона та критерій Фішера.

Для доведення статистичної значущості крос-генераційної зміни показників для обох ціннісних вимірів відносно полюсів цих вимірів було проведено кореляційний аналіз (із використанням коефіцієнта кореляції Пірсона r , який є мірою лінійної кореляції між двома змінними). Він показав наявність статистично значущої (на рівні $p < 0,01$) кореляції між генераційною змінною *ageanew* та кожним із десяти ціннісних індексів другого порядку. У генеральній сукупності значення коефіцієнта Пірсона вказує на те, що найбільша негативна кореляція наявна між середнім віком покоління та цінністю Гедонізму ($r = -0,287, p \leq 0,000$), за якою розташовуються цінності Стимуляції ($r = -0,235, p \leq 0,000$) та Досягнення ($r = -0,198, p \leq 0,000$). Найвища позитивна кореляція спостерігається між поколінням та Традицією ($r = 0,259, p \leq 0,000$), Конформністю ($r = 0,234, p \leq 0,000$) та Універсалізмом ($r = 0,198, p \leq 0,000$) теж лідирують (див. Додаток, табл. 6; 7).

Отже, попередні знахідки підтверджуються: що старше покоління, то менше воно цінує насолоду життям та самореалізацію і то більше воно дорожить дотриманням традицій та збереженням

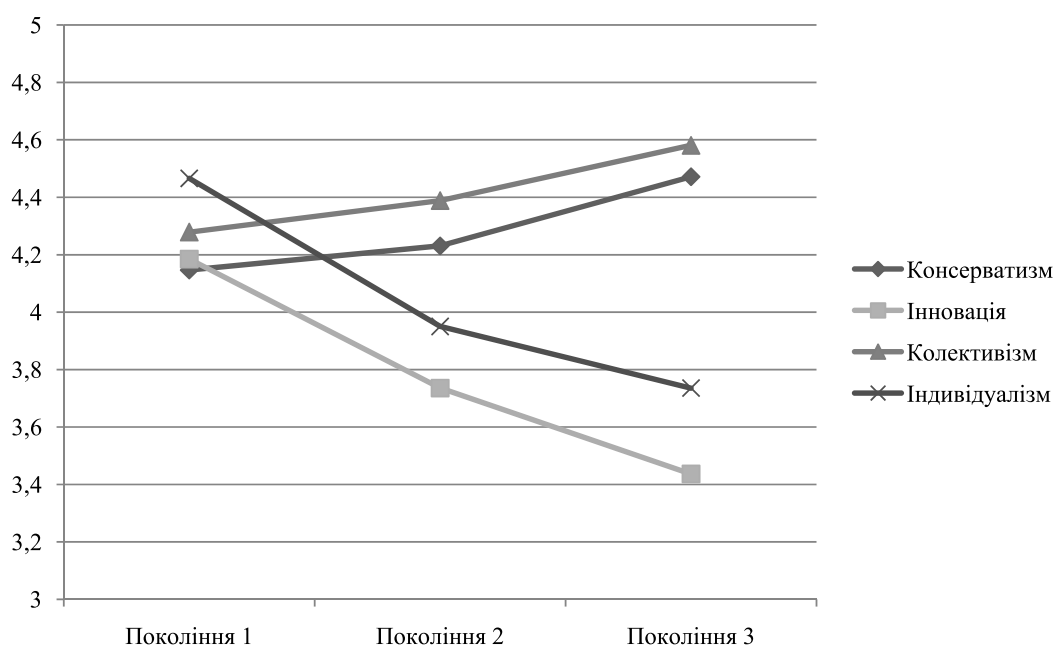

Рисунок. Середні показники ціннісних індексів третього порядку для трьох поколінь українців(-ок) (ESS, 2012 р.)

стосунків з іншими членами суспільства. Те, що ці різниці середніх по всіх цінностях для всіх трьох вікових когорт існують не лише в масиві, але й у генеральній сукупності, також підтвердив статистично значущий показник критерію Фішера, який, на відміну від коефіцієнта Пірсона, не є чутливим до викидів та неоднорідностей у вибірках. Критерій отримано під час порівняння групових середніх методом One-Way ANOVA (див. Додаток, табл. 8).

Проведення лінійного регресійного аналізу з використанням генераційної змінної *ageanew* як предиктора значення показників ціннісних вимірів Збереження-Відкритості до змін та Самоствердження-Самотрансцендентності показало такі результати (див. Додаток, табл. 9). Частка дисперсії залежної змінної – в цьому випадку це змінна, що вказує на позицію респондента(-ки) на колективно-індивідуалістичному спектрі – пояснена тільки належністю до певного покоління (так званий коефіцієнт детермінації R Square для змінної *ageanew*), склала 0,053 або 5,3 %. Тобто значення індексу Самотрансцендентності-Самоствердження для будь-якого респондента або респондентки у вибірці на 5,3 % залежить від того, до якого покоління цей респондент чи респондентка належать.

Значення регресійного коефіцієнта для генераційної змінної *ageanew* дорівнює 0,341 ($t = 10,881, p \leq 0,000$). Це означає, що, починаючи від першого, наймолодшого покоління, для кожного наступного кількісне вираження виміру «Самоствердження-Самотрансцендентність» рухається вгору на 341 тисячну частку від цілого, наближаючись до полюса Самотрансцендентності (колективізму) і, відповідно, віддаляючись від полюса Самоствердження (індивідуалізму). Регресійне рівняння має такий вигляд:

$$y = -0,203 + 0,341 \times x,$$

де $-0,203$ – це константа, значення, якого набуває залежна змінна (індекс), якщо незалежна (покоління) дорівнює нулю.

Дещо кращий результат показало застосування генераційного предиктора для розташування респондентки(-та) на континуумі «Збереження-Відкритість до змін». Цього разу значення залежної змінної (позиції на континуумі) на 10,2 % визначається показником *ageanew* – генераційною належністю (див. Додаток, табл. 10). Значення регресійного коефіцієнта незалежної змінної становить $-0,537$ ($t = -15,526, p \leq 0,000$). Отже, з кожним наступним поколінням, починаючи від наймолодшого, рух значення індексу по

континууму відбувається в протилежному напрямку: справа наліво, назустріч полюсу Збереження. Регресійне рівняння виглядає так:

$$y = 0,577 - 0,537 \times x.$$

Ці рівняння ще раз підтверджують знахідки кореляційного аналізу: молодші покоління більше цінують власний розвиток, тоді як старші прагнуть інтегруватися в ширшу спільноту, консервативність із віком зростає, а вміння пристосовуватись до змін зменшується.

Для порівняння, узалежнення цих самих змінних-континуумів від вікового критерію (кількості повних прожитих років *agea*) дає змогу отримати ще більш точне передбачення їхніх коефіцієнтів. При проведенні регресійного аналізу коефіцієнт детермінації R Square склав 0,083 (8,3 %) для дисперсії змінної «Самоствердження-Самотрансцендентність» (приріст на 3 %, порівняно з використанням змінної *ageanew*; див. Додаток, табл. 11) та 0,136 (13,6 %) для дисперсії змінної «Збереження-Відкритість до змін» (приріст на 3,4 %, порівняно з використанням *ageanew*; див. Додаток, табл. 12).

Отже, регресійний аналіз показав, що зміна покоління має більший вплив на зміну позиції людини на ціннісній осі «Збереження-Відкритості до змін» (регресійний коефіцієнт $-0,537$), ніж на зміну розташування на осі «Самоствердження-Самотрансцендентності» (регресійний коефіцієнт 0,341), однак в обох випадках вплив є статистично значущим. Значення коефіцієнтів детермінації (10,2 % та 5,3 %) можуть здатися незначними, але вони є відносно високими, зважаючи на те, що на розвиток людських цінностей чинить вплив велика кількість факторів: як внутрішніх, так і середовищних [17, р. 350].

Підбиваючи підсумки, можна стверджувати, що українське суспільство в цілому має нахил до цінностей консерватизму та колективізму, що відсуває «інноваційні» та індивідуалістичні цінності на другий план. Такий результат є очікуваним, адже у 2004 р., за підсумками другої хвилі ESS, Україна лідирувала за рівнем консерватизму серед інших 23 європейських країн, а при крос-культурному порівнянні важливості таких «інноваційних» цінностей, як Самостійність та Стимуляція, наша держава замикала список цих країн [2, с. 26].

При розподілі всієї вибірки на генераційні підвибірки можна спостерігати статистично значущу різницю в ціннісних профілях різних поколінь. Ключовою тенденцією було зростання важливості цінностей консерватизму і колективізму та

спадання важливості цінностей інновації та індивідуалізму зі збільшенням значення середнього віку покоління. Наймолодше покоління, виховане в пострадянську еру, стало єдиним із трьох, вибраних для аналізу, для якого виявлено невелику перевагу у важливості відкритості до змін над збереженням традицій. На це покоління припадає кульмінація тренду зростання індивідуалізму: серед виокремлених трьох воно стало унікальним у пріоритизації цих цінностей над цінностями колективізму, тоді як два наступні покоління зміщувалися все далі в бік полюса колективізму на відповідній ціннісній осі.

Поглянувши на міжгенераційні відмінності, на які вказали кореляційний та регресійний аналізи – особливо між наймолодшим та найстаршим поколіннями, – можна побачити, що різні покоління наділяють важливістю взаємно контрадикторні цінності. Поколінню № 1 – наймолодшому – притаманний фокус на покращенні самих себе, реалізації власного потенціалу, отриманні задоволення від життя, загалом, більш проматеріалістичний світогляд. Натомість старші покоління часто дотримуються протилежних поглядів. Вони цінують поточний стан речей та прагнуть його зберегти; покладаються не лише на себе, а й на свою спільноту, що пояснює те, чому їм так важливо бути її частиною.

Висновки

У цій статті описано сучасні тенденції в концептуалізації терміна «покоління» та здійснено розподіл населення України віком від 15 до 80 років на три покоління з подальшим вимірюванням величини ціннісної дистанції між сусідніми поколіннями, яка була операціоналізована за допомогою методології універсальних цінностей та результатів Портретного опитника цінностей, розроблених Шварцом.

У результаті доведено статистичну значущість відмінностей у ціннісних профілях представників і представниць окремих поколінь, сформованих на основі масиву даних ESS шостої хвилі. Отримані кореляційні та регресійні коефіцієнти підтвердили висунуті на початку дослідження гіпотези. Було виявлено значущі ціннісні дистанції між представниками(-цями) різних поколінь, а також визначено певні тренди в тому, як саме ціннісні профілі змінюються від однієї вікової когорти до іншої. Зокрема, рівень консерватизму за Шварцом має чітку тенденцію до зростання зі збільшенням середнього віку покоління, тоді як прихильність до цінностей індивідуалізму демонструє обернений тренд.

Отже, покоління є валідною дослідницькою категорією, що було продемонстровано як значним обсягом теоретичного матеріалу, проаналізованим у статті, так і використанням поколінь в основі методології вимірювання відмінностей у ціннісних профілях різних когорт українського населення. Аналіз українського суспільства через призму поколінь пропонує альтернативний погляд на механізми формування життєвих досвідів та, відповідно, ціннісних профілів різних категорій соціуму. Він проливає світло на те, наскільки неоднорідним є ціннісний ландшафт українського суспільства, наскільки багато нюансів втрачається при генералізації ціннісних коефіцієнтів на ціле суспільство як одну дослідницьку одиницю. Адже суспільство завжди є сукупністю множини вікових когорт, представники та представниці яких орієнтовані на цілком різні ідеали, пріоритизують різні життєві цілі та по-різному сприймають одні й ті самі меседжі, на що вказують отримані в процесі цього дослідження знахідки.

Описане вище дослідження має також низку обмежень і недоліків різного рівня суттєвості. Передусім, воно спирається на вторинні дані, тобто дизайн вибірки для їх одержання не був пристосований спеціально під цілі цього дослідження: звідси, наприклад, різна величина підвибірок для різних поколінь і, відповідно, різний ступінь надійності висновків щодо їхніх ціннісних профілів. Також дослідницькі категорії, на основі яких ціннісні орієнтації було квантифіковано та порівняно між собою, є, як уже було згадано, універсальними: їх без жодних видозмін було застосовано до ще 28 інших популяцій по всій Європі. Така методологія сприяє крос-культурному компаративному аналізу, але всередині одного конкретного культурного сектора місцевої специфіки в інструментарії явно бракує. Окрім того, використані дані зібрано у 2012 р., вони стосувалися хоч і не кардинально, але все ще іншої України, принаймні в категоріях територіальної цілісності та суспільного ладу.

Насамкінець, це дослідження, як і багато інших ціннісних досліджень, потерпає від відсутності чіткого способу розрізнити два ключові фактори впливу на набір цінностей, якого в будь-який момент свого життя дотримується індивід. Ними є життєвий шлях (life cycle) індивіда та вплив зовнішнього соціального середовища, що іноді характеризується як «ефект покоління» (effect of generation) [17, p. 351]. Які саме елементи світогляду українців та українок у літні роки є структурно зумовленими – спричинені певним «місцем в історії», а які – переоцінюють

життєвих орієнтирів у процесі дорослішання? Через брак лонгitudних даних та маючи лише «точковий» вертикальний зріз суспільства, прив'язаний до конкретного моменту в часі,

з певністю відповісти на це запитання неможливо. Саме тому проведення лонгitudних досліджень має бути пріоритетним у подальшому вивченні цієї тематики.

Список використаної літератури

1. Карандашев В. Н. Методика Шварца для изучения ценностей личности / Виктор Николаевич Карандашев. – Санкт-Петербург : Речь, 2004. – 70 с.
2. Магун В. Жизненные ценности населения Украины: сравнение с 23 другими европейскими странами / В. Магун, М. Руднев // Вестник общественного мнения. – 2007. – № 3 (89). – С. 21–34.
3. Святненко С. В. Ціннісні орієнтації української молоді: порівняльний аналіз / С. В. Святненко, О. Г. Виноградов // Наукові записки НаУКМА. – 2013. – Т. 149 : Соціологічні науки. – С. 32–36.
4. Bourque A. Are Millennials the Most Generous Generation? [Electronic resource] / Andre Bourque // Entrepreneur. – 2017. – Mode of access: <https://www.entrepreneur.com/article/271466> (date of access: 01.01.2018). – Title from the screen.
5. Busby M. Millennials wish they had grown up in baby boomers' times – survey [Electronic resource] / Mattha Busby // The Guardian. – 2017. – Mode of access: <https://www.theguardian.com/money/2017/sep/09/millennials-wish-they-had-grown-up-in-baby-boomers-times-survey/> (date of access: 01.01.2018). – Title from the screen.
6. Colby S. The Baby Boom Cohort in the United States: 2012 to 2060 [Electronic resource] / S. Colby, J. Ortman // U.S. Census Bureau. – 2014. – Mode of access: <https://www.census.gov/prod/2014pubs/p25-1141.pdf> (date of access: 01.01.2018). – Title from the screen.
7. Fischer R. Are Individual-Level and Country-Level Value Structures Different? Testing Hofstede's Legacy With the Schwartz Value Survey / R. Fischer, M. Vauclair, J. Fontaine, S. Schwartz // Journal of Cross-Cultural Psychology. – 2010. – Vol. 41. – P. 135–151.
8. Hennessey M. Generation X needs to save America from millennials [Electronic resource] / Matthew Hennessey // New York Post. – 2017. – Mode of access: <http://nypost.com/2017/08/05/generation-x-needs-to-save-america-from-millennials/> (date of access: 01.01.2018). – Title from the screen.
9. Jaeger H. Generations in History: Reflections on a Controversial Concept / Hans Jaeger // History and Theory. – 1985. – Vol. 3 (24). – P. 273–292.
10. Jansen N. Definition of Generation and Sociological Theory / Nerina Jansen // Social Science. – 1974. – Vol. 2 (49). – P. 90–98.
11. Jones M. Hofstede – Culturally questionable? [Electronic resource] / Michael Jones // Oxford Business & Economics Conference. – 2007. – Mode of access: <http://ro.uow.edu.au/commpapers/370/> (date of access: 01.01.2018). – Title from the screen.
12. Kirkman B. A Quarter Century of “Culture’s Consequences”: A Review of Empirical Research Incorporating Hofstede’s Cultural Values Framework / B. Kirkman, K. Lowe, C. Gibson // Journal of International Business Studies. – 2006. – Vol. 3 (37). – P. 285–320.
13. Knoppen D. Do we have to combine Values in the Schwartz’ Human Values Scale? A Comment on the Davidov Studies / D. Knoppen, W. Saris // Survey Research Methods. – 2009. – Vol. 2 (3). – P. 91–103.
14. Lakatos Z. Traditional Values and the Inglehart Constructs / Zoltan Lakatos // Public Opinion Quarterly. – 2015. – Vol. 1 (79). – P. 291–324.
15. Li L. Analyzing National Change in Citizen Secularism Across Four Time Periods in the World Values Survey / L. Li, M. Bond // World Values Research. – 2010. – Vol. 2 (3). – P. 19–32.
16. Lopez L. How baby boomers became the most selfish generation [Electronic resource] / Linette Lopez // Business Insider. – 2016. – Mode of access: <http://www.businessinsider.com/how-baby-boomers-became-the-most-selfish-generation-2016-11> (date of access: 01.01.2018). – Title from the screen.
17. Lyons S. An Empirical Assessment of Generational Differences in Basic Human Values / S. Lyons, L. Duxbury, C. Higgins // Psychological Reports. – 2007. – Vol. 2 (101). – P. 339–352.
18. Mannheim K. The problem of generations / Karl Mannheim // Essays on the Sociology of Knowledge / [ed. by Paul Kecskemeti]. – London : Routledge, 1952. – P. 276–322.
19. Marcus J. Not So “Traditional” Anymore? Generational Shifts on Schwartz Values in Turkey / J. Marcus, S. Ceylan, C. Ergin // Journal of Cross-Cultural Psychology. – 2016. – Vol. 1 (48). – P. 58–74.
20. Netburn D. Millennials are more conservative than Boomers or Gen Xers were at their age, study finds [Electronic resource] / Deborah Netburn // The LA Times. – 2016. – Mode of access: <http://www.latimes.com/science/sciencenow/la-sci-sn-millennials-politics-conservative-20160907-snap-story.html> (date of access: 01.01.2018). – Title from the screen.
21. Ng S. I. Are Hofstede’s and Schwartz’s value frameworks congruent? / S. I. Ng, J. A. Lee, G. Soutar // International Marketing Review. – 2007. – Vol. 2 (24). – P. 164–180.
22. Oxford Wordpower dictionary. – Oxford : Oxford University Press, 2013. – 935 p.
23. Pilcher J. Mannheim’s Sociology of Generations: An Undervalued Legacy / Jane Pilcher // British Journal of Sociology. – 1994. – Vol. 3 (45). – P. 481–495.
24. Rose A. Sociology and the Study of Values / Arnold Rose // The British Journal of Sociology. – 1956. – Vol. 1 (7). – P. 1–17.
25. Schmitz L. Are Hofstede’s dimensions valid? A test for measurement invariance of Uncertainty Avoidance [Electronic resource] / L. Schmitz, W. Weber // Interculture. – 2014. – Mode of access: www.interculture-journal.com/index.php/icj/article/download/226/322 (date of access: 01.01.2018). – Title from the screen.
26. Schwartz S. A Theory of Cultural Value Orientations: Explication and Applications / Shalom Schwartz // Comparative Sociology. – 2006. – Vol. 5. – P. 137–182.
27. Schwartz S. Basic Individual Values: Sources and Consequences [Electronic resource] / Shalom Schwartz // Handbook of value. – Oxford : Oxford University Press, 2015. – Mode of access: <https://www.researchgate.net/publication/277718092> (date of access: 01.01.2018). – Title from the screen.
28. Smola K. Generational differences: revisiting generational work values for the new millennium / K. Smola, C. Sutton // Journal of Organizational Behavior. – 2002. – Vol. 4 (23). – P. 363–382.
29. Strauss W. Generations: the history of America’s future, 1584 to 2069 / W. Strauss, N. Howe. – N. Y., London, Toronto, Sydney : Harper Perennial, 1992. – 538 p.
30. The Blackwell Encyclopedia of Sociology / [ed. by George Ritzer]. – Oxford : Blackwell Publishing, 2007. – 5658 p.
31. Troll L. Issues in the Study of Generations / Lillian E. Troll // The International Journal of Aging and Human Development. – 1970. – Vol. 3. – P. 199–218.
32. Wohl R. The generation of 1914 / Robert Wohl. – Cambridge : Harvard University Press, 1979. – 307 p.
33. Wright J. Reviewed Work(s): Culture Shift in Advanced Industrial Society by Ronald Inglehart / James Wright // Contemporary Sociology. – 1991. – Vol. 6 (20). – P. 892–894.

Додаток

Таблиця 1. Описові статистики ціннісних змінних для всієї України в порядку спадання середніх (за даними ESS, Україна, 2012 р.)

Змінні (центровані)	К-сть кейсів	Середнє		Стандартне відхилення	Дисперсія
		Статистика	Стандартна похибка		
Безпека	2056	0,6292	0,01982	0,89875	0,808
Доброчливість	2051	0,4055	0,01640	0,74261	0,551
Універсалізм	2057	0,3610	0,01446	0,65568	0,430
Конформність	2040	0,0364	0,01945	0,87876	0,772
Самостійність	2053	0,0254	0,01905	0,86322	0,745
Традиційність	2056	-0,0316	0,02199	0,99694	0,994
Влада	2053	-0,1620	0,01801	0,81671	0,666
Досягнення	2051	-0,2244	0,01931	0,87464	0,765
Гедонізм	2048	-0,5817	0,02362	1,06883	1,142
Стимуляція	2055	-0,6672	0,02239	1,01516	1,031
К-сть валідних кейсів (по всьому переліку)	2007				

Таблиця 2. Описові статистики інтегральних ціннісних осей для всієї України в порядку спадання середніх (за даними ESS, Україна, 2012 р.)

	К-сть кейсів	Середнє		Стандартне відхилення	Дисперсія
		Статистика	Стандартна похибка		
Макс. Самоствердження = -5, макс. Самотрансцендентність = 5	2162	0,5564	0,02326	1,08129	1,169
Макс. Збереження = -5, макс. Відкритість до змін = 5	2162	-0,6128	0,02648	1,23105	1,515
К-сть валідних кейсів (по всьому переліку)	2162				

Таблиця 3. Описові статистики ціннісних індексів третього порядку для покоління № 1 (за даними ESS, Україна, 2012 р.)

	К-сть кейсів	Середнє		Стандартне відхилення	Дисперсія
		Статистика	Стандартна похибка		
Самотрансцендентність	395	4,4661	0,04421	0,87851	0,772
Самоствердження	395	4,2787	0,05124	1,01821	1,037
Відкритість до змін	395	4,1849	0,04622	0,91834	0,843
Збереження	395	4,1466	0,04103	0,81528	0,665
К-сть валідних кейсів (по всьому переліку)	395				

Таблиця 4. Описові статистики ціннісних індексів третього порядку для покоління № 2 (за даними ESS, Україна, 2012 р.)

	К-сть кейсів	Середнє		Стандартне відхилення	Дисперсія
		Статистика	Стандартна похибка		
Самотрансцендентність	956	4,3884	0,02927	0,90493	0,819
Збереження	956	4,2309	0,02807	0,86760	0,753
Самоствердження	956	3,9503	0,03408	1,05358	1,110
Відкритість до змін	956	3,7357	0,03047	0,94230	0,888
К-сть валідних кейсів (по всьому переліку)	956				

Таблиця 5. Описові статистики ціннісних індексів третього порядку для покоління № 3 (за даними ESS, Україна, 2012 р.)

	К-сть кейсів	Середнє		Стандартне відхилення	Дисперсія
		Статистика	Стандартна похибка		
Самотрансцендентність	769	4,5809	0,03385	0,93843	0,881
Збереження	769	4,4716	0,03130	0,86789	0,753
Самоствердження	769	3,7356	0,03823	1,05989	1,123
Відкритість до змін	769	3,4365	0,03696	1,02475	1,050
К-сть валідних кейсів (по всьому переліку)	769				

Таблиця 6. Кореляція зміни покоління зі зміною ціннісних індексів другого порядку (за даними ESS, Україна, 2012 р.; N = 2117)

	Традиційність	Конформність	Універсализм	Доброзичливість	Безпека	Самостійність	Влада	Досягнення	Стимуляція	Гедонізм
Кореляція Пірсона з <i>ageanew</i>	0,259	0,234	0,198	0,160	0,125	-0,082	-0,109	-0,198	-0,235	-0,287
Значущість (двостороння)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000

Таблиця 7. Кореляція зміни покоління зі зміною ціннісних індексів третього порядку (за даними ESS, Україна, 2012 р.; N = 2117)

	Консерватизм	Інновації	Орієнтація на себе	Орієнтація на інших
Кореляція Пірсона з <i>ageanew</i>	0,145	-0,260	-0,177	0,061
Значущість (двостороння)	0,000	0,000	0,000	0,005

Таблиця 8. Статистична значущість різниці середніх за ціннісними індексами другого порядку між трьома віковими когортами (за даними ESS, Україна, 2012 р.; N = 2117)

		Традиція	Конформність	Універсализм	Доброзичливість	Безпека	Самостійність	Влада	Досягнення	Стимуляція	Гедонізм
Середнє	Покоління 1	-0,54	-0,25	0,17	0,24	0,44	0,15	-0,02	0,04	-0,27	-0,12
	Покоління 2	-0,04	-0,07	0,30	0,35	0,59	0,05	-0,12	-0,16	-0,60	-0,45
	Покоління 3	0,21	0,29	0,51	0,55	0,75	-0,05	-0,26	-0,42	-0,93	-0,94
F		76,464	60,946	41,805	27,411	16,089	6,790	12,171	41,210	58,899	91,834
p		0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,001	0,000	0,000	0,000	0,000

Таблиця 9. Результати регресійного аналізу покоління респондента(-ки) як предиктора значення ціннісної осі Самоствердження-Самотрансцендентність (за даними ESS, Україна, 2012 р.; N = 2117)

R	R Square	Скоригований R Square	Стандартна похибка оцінки	Статистики зміни				
				Зміна R Square	Зміна F	df1	df2	Значущість
0,230	0,053	0,053	1,03831	0,053	118,398	1	2117	0,000
Нестандартизовані коефіцієнти		Стандартизовані коефіцієнти		t	Значущість			
B	Стандартна похибка	Бета						
Константа	-0,203	0,072		-2,828	0,005			
<i>ageanew</i>	0,341	0,031	0,230	10,881	0,000			

Таблиця 10. Результати регресійного аналізу покоління респондента(-ки) як предиктора значення ціннісної осі Збереження-Відкритість до змін (за даними ESS, Україна, 2012 р.; N = 2117)

R	R Square	Скоригований R Square	Стандартна похибка оцінки	Статистики зміни				
				Зміна R Square	Зміна F	df1	df2	Значущість
0,320	0,102	0,102	1,14621	0,102	241,067	1	2117	0,000
Нестандартизовані коефіцієнти		Стандартизовані коефіцієнти		t	Значущість			
B	Стандартна похибка	Бета						
Константа	0,577	0,079		7,280	0,000			
<i>ageanew</i>	-0,537	0,035	-0,320	-15,526	0,000			

Таблиця 11. Результати регресійного аналізу віку респондента(-ки) як предиктора значення ціннісної осі Самоствердження-Самотрансцендентність (за даними ESS, Україна, 2012 р.; N = 2157)

R	R Square	Скоригований R Square	Стандартна похибка оцінки	Статистики зміни				
				Зміна R Square	Зміна F	df1	df2	Значущість
0,289	0,083	0,083	1,03575	0,083	196,342	1	2157	0,000
Нестандартизовані коефіцієнти		Стандартизовані коефіцієнти		t	Значущість			
B	Стандартна похибка	Бета						
Константа	-0,223	0,060		-3,772	0,000			
<i>ageanew</i>	0,017	0,001	0,289	14,012	0,000			

Таблиця 12. Результати регресійного аналізу віку респондента(-ки) як предиктора значення ціннісної осі Збереження-Відкритість до змін (за даними ESS, Україна, 2012 р.; N = 2157)

R	R Square	Скоригований R Square	Стандартна похибка оцінки	Статистики зміни				
				Зміна R Square	Зміна F	df1	df2	Значущість
0,369	0,136	0,136	1,14469	0,136	339,806	1	2157	0,000
Нестандартизовані коефіцієнти		Стандартизовані коефіцієнти		t	Значущість			
B	Стандартна похибка	Бета						
Константа	0,512	0,066		7,860	0,000			
<i>ageanew</i>	-0,025	0,001	-0,369	-18,434	0,000			

R. Lyubenko, K. Maltseva

**PERSONAL VALUES HIERARCHIES OF
DIFFERENT GENERATIONS OF UKRAINIANS
(BASED ON ESS DATABASE, 2012)**

Recent decades have brought some changes as to the meaning of the term ‘generation’ and its respective usage in social sciences. It appears to no longer denote a branch on a genealogical tree, yet a relatively numerous, coherent social category, lumping together all individuals born during a particular time interval, marked by appreciable similarities in their life priorities and sharing distinct worldviews. As a term, in its modern use a ‘generation’ stands for something that represents a monolithic macro-social entity and an additional dimension of the social structure.

The present article contributes to the literature on quantitative research on the dynamics of personal values profiles across generations. Based on the ESS database (wave 6, 2012), we compare values profiles of three generations of Ukrainians born in 1932–1962, 1963–1986, and 1987–1997 time intervals. In line with the previous research, our results point to the general tendency towards the increasing endorsement of individualistic values paired with the decreased salience of collectivist values in Ukrainian data.

While specifically focusing on configurations of values hierarchies of different generations of Ukrainians, the present research also adds to the literatures on the sources of variation in values profiles and on values dynamics, which are both important junctures in values theory. We review the literature on both values and intergenerational links to contextualize our data within a broader research niche targeting values change and intergenerational transmission of values. We also review methodologies used to study values while making an emphasis on Schwartz Values Survey, to pinpoint the structural aspects as well as values dynamics per se.

Keywords: values, values orientations, generation, intergenerational links, quantitative methods.

Матеріал надійшов 26.03.2018